

De bijdrage van het algemeen bijzonder onderwijs aan het Nederlandse onderwijssysteem

Inleiding op de Algemene Ledenvergadering van de VBS

27 november 1999 te Utrecht

A.M. L. van Wieringen

Universiteit van Amsterdam

Faculteit Maatschappij- en Gedragwetenschappen

Wibautstraat 4

1091 GM Amsterdam

fons@educ.uva.nl

UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM

'Het andere onderwijs' is een interessant boekwerk geworden. Het geeft een aantal verfrissende doorkijkjes en inzichten in scholen die in de dagelijkse praktijk een antwoord proberen te geven op de vraag waarheen ons onderwijs zich beweegt. Wat zijn de drijvende krachten en in hoeverre kunnen we enige sturing aanbrengen in deze beweging in een richting die we willen? En hoe passen de algemeen bijzondere scholen hierin?

Dergelijke vragen zijn voor alle scholen en alle verenigingen van scholen van belang. Maar blijkbaar heeft het algemeen bijzonder onderwijs meer reden om ze te stellen. Wat is eigenlijk de betekenis van het algemeen bijzonder onderwijs? Over deze vraag wil ik het in deze inleiding hebben. Ik zoek de bijdrage van het algemeen bijzonder onderwijs op drie punten. Heeft het algemeen bijzonder onderwijs iets bijzonders te bieden als het gaat om

- de kwaliteit van het onderwijs
- de bestuurlijk-organisatorische inrichting van het onderwijs
- de maatschappelijke inkadering van het onderwijs.

Dat lijken mij drie goede evaluatiecriteria om het algemeen bijzonder onderwijs de maat te nemen. Als ik dat doe is het onvermijdelijk dat ik af en toe wat kritisch zal zijn. Dat was absoluut geen bezwaar zei de directeur van de VBS. Integendeel, sprak hij bijna overmoedig. We zullen zien.

1. De kwaliteit van het onderwijs

De discussie over kwaliteit van het onderwijs gaat op dit moment vooral over zaken als de publicatie van cito-scores, de kwaliteitskaart, het tegen elkaar opbieden van twee ochtendbladen en het zogenoemde integraal instellingstoezicht van de inspectie. Ik kan nu nagaan of het algemeen bijzonder onderwijs goed scoort in vergelijking met andere schoolsoorten. Maar dat kunt U zelf ook. Het is misschien interessanter te kijken naar het proces waarin we blijkbaar met al die kaarten en lijsten verzeild zijn geraakt.

Er zijn drie manieren om kwaliteit vast te stellen

- we kunnen de klanten aan het woord laten of beter gezegd aan het stappen laten. Komen ze en blijven ze, dan is de kwaliteit in orde.
- we kunnen het overlaten aan deskundigen die er verstand van hebben. Deskundigen zijn bijvoorbeeld inspecteurs of schoolleiders of organisatiebegeleiders
- tenslotte kunnen we ook standaarden opstellen en de kwaliteit daaraan afmeten.

In zekere zin kent elk onderwijssysteem een mengeling van de drie onderdelen. Voor Nederland zien we op dit moment het oprukken van de standaarden als kwaliteitsmaat. De deskundigen willen of mogen niet meer zelf oordelen, maar willen standaarden. De inspectie en de schoolleiders en de Onderwijsraad willen leer-, onderwijs-, school- of kwaliteitstandaarden. En we denken dat ook de klanten met standaarden gebaat zijn en ontwerpen kwaliteitskaarten en websites met scholen in

rangordes. Een verabsolutering van standaarden vermindert het gewicht van de deskundigen en van de klanten. Als we ons hier op het standpunt van de klanten stellen dan is dat dus niet zonder meer een goede ontwikkeling. Hebben we niet eerder behoefte aan het oppoetsen en verzinnen van nieuwe mechanismen om de juist de klantdefinitie van kwaliteit naar voren te laten komen?

Scholen in rangordes plaatsen, heeft een zichzelf versterkend effect: iedereen wil in de bovenste scholen en het liefst niet in de laagste scholen. Daarom is de discussie over de standaarden ook zo fel: wie niet past in het stelsel zal straks onvermijdelijk onderaan bungelen. Een ranglijst kent geen mededogen en nog minder de gebruiker ervan. Een ranglijst kweekt niet alleen winnaars, maar vooral ook verliezers. Daarom is een balans tussen standaarden, deskundigen en klanten ook beter.

Even aangenomen dat we het tij van de opkomende standaarden niet zo snel kunnen keren is het dus zaak daar te zitten waar de standaarden worden vastgesteld. In het profiel van het algemeen bijzonder onderwijs en dus de bijdrage van het algemeen bijzonder onderwijs aan de ontwikkeling van het onderwijssysteem zit strek de gedachte dat innovatie een kwaliteitskenmerk is. Algemeen bijzondere scholen zijn vernieuwende scholen. En vernieuwing moet opgenomen worden in de standaarden.

De vraag is dan zijn de algemeen bijzondere scholen hier inderdaad zo sterk? Kunnen ze dat waarmaken?

Het is dan niet voldoende te wijzen op het aandeel van bijvoorbeeld Montessorischolen. Natuurlijk is dat interessant, maar niet afdoende. Innovatie als kwaliteitsstandaard betekent dat U vragen moet kunnen beantwoorden als

- is het Montessori onderwijs af? Is wat ooit bedacht is door Maria Montessori klaar of heeft het toch verdere ontwikkeling. Hetzelfde geldt voor Dalton onderwijs enz
- hoe zit het met het ontstaan van nieuwe didactieken, van nieuwe visies. In de eerste plaats de integrale nieuwe schoolconcepten. De laatste vernieuwing is die van Freinetscholen. Is het nu voldoende? Dat kan toch niet het einde zijn. Waar blijven nieuwe integrale schoolconcepten. In de tweede plaats gedeeltelijke vernieuwingen. Is het ab onderwijs echt innovatief in dit opzicht? Innovatiever dan de rest van het onderwijs? Het zou moeten, maar ik weet het niet zeker. Hier ligt dus nog een opgave voor de gezamenlijkheid van het algemeen bijzonder onderwijs.
- Bij vernieuwing hoort ook het begrip voorhoede. Of anders gezegd in de termen van het hedendaags jargon: de *early* en *late adopters*. Als de VBS de *early adopters* organiseert moet er toch ook doorstroming zijn van uitgetroefde vernieuwingen naar de rest van het onderwijs. Wat doen ab scholen hieraan? Wat doet de VBS aan de doorstroming van uitgetroefde en goed bevonden vernieuwingen?
- Kunnen we in een situatie van minimale nieuwe schoolstichtingen ook in bestaande scholen innoveren. Veel vernieuwingen zijn tot stand gekomen in nieuwe schoolstichtingen. Als dat niet veel meer aan de orde is wat zijn de modellen waar langs scholen kunnen vernieuwen? Heeft het algemeen bijzonder onderwijs met zijn kleinschaligheid hier iets bieden? Kunnen innoverende

scholen waar ze ook vandaan komen voor wat betreft hun innovatie een onderdak vinden bij de VBS?

2. De bestuurlijk-organisatorische inrichting van het onderwijs

Ons onderwijs wordt gekenmerkt door een doorlopende bestuurlijke reorganisatie. Deze is in 1985 begonnen in de vorm van deregulering en autonomievergroting. Om een aantal redenen loopt dit proces door

- het heeft een momentum van zich zelf gekregen
- het wordt niet bijgestuurd
- het vindt ondersteuning vanuit schaalvergroting in verschillende andere maatschappelijke sectoren

Als we 15 jaar geleden hadden gezegd: denk je dat autonomievergroting leidt tot een school voor beroepsonderwijs in Amsterdam van 25.000 leerlingen of een groep van 40 scholen voor basis- en speciaal onderwijs in West Brabant met een heus College van Bestuur. Waarschijnlijk had niemand dat echt geloofd. Toch lopen deze processen en winnen ook nu nog dagelijks aan kracht.

En waarom? Wordt het niet eens tijd ons af te vragen waarom autonomievergroting in ons land zo sterk samen moet gaan met schaalvergroting. Deze samenhang doet zicht internationaal niet voor. We moeten echt weer een formule zien te vinden die autonomievergroting bevordert zonder dat merkwaaardige proces van voortgaande schaalvergroting.

De kwaliteit van het Nederlandse onderwijs als systeem hangt samen met een paar cruciale kenmerken die we dreigen te verliezen dan wel hun betekenis dreigen te verminderen

- de vrije schoolkeuze
- de nieuwe toetreding van scholen
- de verregaande zeggenschap van ouders

Deze kenmerken maken samen de kwaliteit en daarmee nauw verbonden het draagvlak van ons onderwijs uit. Kwaliteit zoals door ouders bepaald en draagvlak hangen samen. Natuurlijk is het belangrijk eens in de vier jaren te stemmen en het thema onderwijs daarbij te laten wegen. Maar in de tussentijd moet onderwijs een draagvlak in de samenleving hebben. Simpel gezegd als we 5000 schoolbesturen hebben met elk tien leden zijn dat 50.000 mensen die op enig moment bestuurlijke verantwoordelijkheid dragen voor het onderwijs. Probeer dat maar eens in een land op te bouwen. Wat doen wij: we decimeren dit alles, we fuseren tot ongeveer 500 schoolbesturen met liefst professionals die het bestuur voeren. Daarmee raken we het draagvlak in de samenleving op termijn kwijt.

Alsof we niet meer geloven in ouders als verantwoorde burgers die in staat zijn van tijd tot tijd hun maatschappelijke verantwoordelijkheid te nemen en zich te verplichten in het bestuur van een school. Het is in zekere zin nog treuriger: werken we ouders al uit de besturen, nu werken we ze ook nog uit de medezeggenschapsraden. Onder het mom van de wens dat de WOR ingevoerd moet worden, dreigen ouders in aparte club gezet waar gesproken kan worden over het schoolreisje en opvang tussen de middag. In plaats van de rol van ouders zowel in bestuur als in MR en liefst in combinatie met

elkaar te versterken gaan we beiden toch niet afbreken? Wie wint hierbij? Dat is op de korte termijn de professional die geen zin heeft om uit te leggen aan ouders wat hij of zij doet en waarom en de bestuurder-manager-bureaucraat die is gaan wonen in die nieuwe structuren.

Ik wil uiteraard niet zeggen dat alle schaalvergroting uit den boze is. Een bestuur van zo'n 5 scholen heeft ook in mijn ogen veel voordelen boven het bestuur van 1 school. Je leert als bestuurder meer, je kunt scholen vergelijken, de scholen kunnen zich aan elkaar optrekken en voor bepaalde voorzieningen heb je een ietwat grotere schaal. Mijn ideale schoolbestuur van 5 scholen kan zelfs helpen bevorderen dat elk van de 5 scholen een eigen innovatief karakter heeft.

Maar waarom zou van die 5 ineens 50 gemaakt moeten worden? Dat is echt een wezenlijk andere schaal. Dat is een schaal van professionele managers en de professionele bestuurders. Dat is het gevolg van een toch wet enigszins doorgeschoten proces. Blijkbaar hebben dit soort processen een lange doorlooptijd en ook als we er nu mee ophouden zal het effect daarvan dus pas over 5 jaren zichtbaar zijn.

We kunnen er mee ophouden door vooral in de beheersmodellen van het onderwijs weer wat meer oog te krijgen voor de schaalaspecten. Als we weer wat meer geld voor het onderwijs hebben laten we het dan niet in eerste instantie besteden aan kleinere klassen of hogere salarissen van leraren, maar laten we het besteden daar waar het draagvlak van het onderwijs in het geding is. Laten we het besteden aan het afschaffen van fusieaanjagende bekostigingsmodellen. Het is toch echt niet nodig dat twee hogescholen in de bve sector van laten we zeggen elk 10.000 studenten gaan fuseren omdat het bekostigingsmodel hen daartoe aanzet. Nog zo'n fusieslag en we hebben één instelling met het hoofdkantoor in Zoetermeer en dat wilden we nu juist niet. Dan moeten we echt het bekostigingsmodel aanpassen.

Bovendien moeten we niet ons oor laten hangen naar alleen die partijen die bv vanuit het fusie- en concentratieproces als de sterksten naar voren zijn gekomen. Dat zijn de winnaars en die schrijven de geschiedenis. Een geschiedenis waarin opnieuw hun sterke kanten wordt benadrukt dat wil zeggen: omvang, professionaliteit en schaalvoordelen. Over de kosten wordt minder gezegd, maar ook hier zal een rekening worden gepresenteerd. Een rekening in termen van

- verlies aan draagvlak
- verlies aan concurrentie, verlies aan elkaar scherp houden
- sociale onoverzichtelijkheid, verlies aan sociale controle en toegenomen onveiligheid.

Het is niet zo dat we grote instellingen of besturen niet kunnen organiseren. Dat kunnen we wel, het is alleen moeilijker en kan eerder fout gaan. Het opbouwen van een collectief geheel van ervaringen in het organiseren van grote tot zeer grote eenheden kost veel tijd en een zeer snel proces van schaalvergroting loopt in zekere zin vooruit op het opbouwen van een dergelijk ervarings- en kennisbestand.

Wat we hier dus vooral nodig hebben is meer nuance in het denken over en in de benadering van het bestuur van het onderwijs. Wat we zoeken is een benadering die kostenbeheersing belangrijk vindt als een conditie maar niet als een doel in zichzelf. Een benadering die voor autonomie van scholen is, maar niet voor, zich binnen een ongecontroleerde systematiek ontwikkelende, aanhoudende schaalvergroting. Een benadering die niet tegen schaalvergroting is, maar wel tegen een te ver doorgeschoten schaalvergroting. Niet omdat professionaliteit en bestuur er niet beter van zouden worden, maar omdat we een balans willen tussen professionaliteit, bestuur en draagvlak. Want kijken we nog even naar het grote bestuur in het West Brabantse primair onderwijs: wat is het draagvlak daarvan, wat is de legitimatie daarvan? Dat lijkt in eerste instantie geen ander dan dat van een verantwoord en doelmatig beheer. Dat zijn zonder enige twijfel belangrijke zaken. We kunnen toch niet ons onderwijs bestuurlijk inrichten met alleen een dergelijke legitimatie? We hebben toch echt een betere en blijvende verankering van het onderwijs bij de bevolking nodig. Ook bij dat deel van de bevolking dat niet in professionele managers- en bestuurderstermen denkt.

Bij het genuanceerd denken over schaal en bekostiging hoort ook dat de variëteit aan bestuurlijke modellen blijft bestaan. En dat bepaalde voorzieningen die deze variëteit bevorderen of mogelijk maken blijven bestaan. Dus geen afschaffing van het vervangingsfonds omdat de grote besturen dat toch niet meer nodig hebben. Het effect is immers een nieuwe impuls, een nieuwe premie voor schaalvergroting. Variëteit is belangrijk bij systemen, zoals het Nederlandse onderwijs, in transitie. Niemand weet wat de beste vorm straks is, laten we dus veel opties open houden.

Bij de nuancering hoort ook de betrekkelijkheid in zien van het werkgevers-werknemersmodel voor het onderwijs. Het gaat her om een model dat uit de industrie afkomstig is en gebaseerd is een onderscheid tussen arbeid en kapitaal. Een model dat niet echt vanzelfsprekend is voor het onderwijs. Toch wordt het de laatste tijd met verve beleden. Schoolbesturen maken zich op om als *echte* werkgevers in werkgeversverenigingen een partij te gaan meeblazen. De onderwijsvakbeweging die af en toe de indruk wekt te lijden onder een zeker gevoel van, mag ik zeggen, overbodigheid, immers waarom zou FNV en CNV de onderhandelingen over pensioenen en salarissen niet beter kunnen doen, was blij een nieuw doel gevonden te hebben via de sectoralisatie van het arbeidsvoorwaardenbeleid. En in plaats van zich te storten op de kwaliteit van de beroepsgroep lijkt het er af en toe op dat ze nu de FNV overdoen en zich bezig houden met arbeidsvoorwaardenoverleg met de nieuwe werkgevers. Zo scheppen we dus onze eigen structuren met echter gevolgen die we lang niet altijd willen. De schoolbesturen doen hier in mee. Terwijl wij ons zouden moeten afvragen wat voor scholen nu de beste bestuurlijke constructie is. Dat geldt voor elke besturenvereniging, dus ook voor de VBS.

3. De maatschappelijke positie van algemeen bijzondere scholen

AB scholen zijn bijzondere scholen. Het zijn meestal geen scholen aan de onderkant van de samenleving. Is dat erg? De ab scholen positioneren zich ten opzichte van de verzuiling en ten opzichte van de sociale structuur. De pc en katholieke zuil is altijd voor volksonderwijs geweest. Zowel arm als rijk ging naar een katholieke of protestantse school. Uiteraard waren er katholieke scholen in arme en rijke wijken en dus waren er arme katholieke en rijke katholieke scholen. Maar de essentie is dat de zuil aan alle sociale groepen onderdak biedt. Dat is bij het ab onderwijs niet het geval geweest.

Bijzondere scholen kunnen in beginsel een niche uitkiezen en zich daarbij richten op een deel van de gehele omgeving. Rond de selectie uit de omgeving kan een op een dergelijk wijze opererende school zich organiseren en daarbij kan ze dan meer de nadruk leggen op interne samenhang en samenbinding, in dienst van een beperkter geheel van constituerende, ondersteunende groepen. Het is deze niche die er ook voor zorgt dat het bestuur en management op deze scholen er anders uit kan zien. De veronderstelling is dan dat vanuit de niche zoveel informele banden en normatieve boodschappen werken dat een overdosis aan bewuste activiteiten vanuit het management overbodig is. Er is op zulke scholen minimaal direct management nodig omdat de sturing die uitgaat van de samenbeleeftde normen & waarden daarvoor in de plaats komt. Het management heeft dan eigenlijk meer een belangrijke taak in het waarborgen van een blijvende situering van de school in de niche door een selectie van de juiste leerlingen en indirect door deelneming aan het sociale leven van de buurt. Openbare scholen hebben in de orthodoxe opvatting in beginsel geen keuzevrijheid: ze werken voor de gehele lokale gemeenschap in zijn al dan niet heterogene verschijningsvormen. Bijzondere schoolbesturen hebben meer mogelijkheden. Kan een school zich bij heterogene omgevingen richten op een deel van de omgeving? Kan een school als het ware een niche uitkiezen en daarvoor onderwijs verzorgen? De vrijheid die een school(bestuur) heeft in de keuze van een niche is in belangrijke mate bepaald door het verschil tussen openbaar en bijzonder onderwijs. Het openbaar onderwijs dient echter uit beginsel de gehele gemeenschap. Het bedienen van de gehele gemeenschap betekent open staan voor verlangens van uiteenlopende groepen, met als gevolg een zeker verlies aan interne samenhang. We zien nu wel dat openbare scholen zich ook in deze richting ontwikkelen en ook een niche op basis van een missie gaan zoeken.

Het sociale hangt soms op een interessante wijze samen met het innovatieve. Twee innovaties die zich wat minder in het bereik van het algemeen bijzonder onderwijs wil ik signaleren omdat zich in beide gevallen een nieuw schoolconcept lijkt aan te dienen. Beide innovaties vallen soms samen, maar logischerwijze hoeft dat niet.

a. de school als correctionele instelling

Een ontwikkeling die zich recent met kracht uit, is die naar een versterkte opvang van de groep kinderen en jongeren die moeilijk meekomen met resp. 90/95% of 70/75% van hun leeftijdsgenoten. We zien een sterke neiging bij de OR, het SCP en dergelijke om tot een nieuw soort voorziening te komen. Het gaat dan om een 'correctionele' voorziening die zich richt op tussen de 5 en 15% van een leeftijdsgroep en die moet proberen deze groep kinderen en jongeren tenminste de basisvaardigheden en een startkwalificatie te geven. Veel is geoorloofd als het gaat om deze doelstelling: beperking tot de kernvakken, weglaten van andere leerinhouden, langere instructietijden, inzet van andere correctionele instituten vanwege politie en justitie, vroegtijdige interventie in gezinssituaties, afzonderlijke behandeling, de inspectie kan worden ingeperkt tot een instantie die alleen deze scholen inspecteert. De opvatting heeft de wind mee: alle politieke partijen vragen zich voor het eerst af waarom het achterstandenbeleid niet deugt. De vraag is uiteraard of zo'n voorziening kan bestaan en effectief zal zijn? Is het een beter alternatief dan de vroegere opvatting: leren kunnen we ze niet veel, maar we ze kunnen tenminste een aangename tijd bezorgen, daar leren ze ook iets van. Wat is de prijs die er voor wordt betaald in verschillende opzichten: willen we zulke instanties echt, willen we de sociale meet- en regeltechniek die hierbij hoort met leerstandaarden, indicatiecommissies? En dan alleen voor een bepaalde groep?

Niettemin als het concept doorzet is het belangrijk nieuw schoolconcept. Niet geboren in kringen van het algemeen bijzonder onderwijs. Maar daarom moet het algemeen bijzonder onderwijs zeer alert zijn op dergelijke innovaties in andere hoeken van het onderwijs.

b. De school als multifunctionele instelling

Een tweede innovatie zien we in het concept van de multifunctionele school. Dit concept ligt dichterbij aan tegen de innovaties vanuit het algemeen bijzonder onderwijs. Een concept dat in ons land veelal wordt gezien in het kader van het achterstandenbeleid, maar in andere landen eerder in het kader van een community-achtige benadering wordt geplaatst. Het concept heeft drie connotaties waar het algemeen bijzonder onderwijs aansluiting bij kan vinden en zelf ook een actieve bijdrage aan kan leveren

- leren doe je niet alleen op school, maar ook op andere plaatsen en in andere verbanden
- een leerverband is een gemeenschapsvoorziening een heeft veel raakvlakken met andere onderdelen van de gemeenschap
- een school wordt gedragen door samenwerkende sociale groepen in en rond de school

Een brede functieopvatting komt tot uitdrukking in de lokale organisatie van allerlei ondersteunende en verrijkende instanties werkzaam op het gebied van achterblijvende kinderen en jongeren. Ten behoeve van dat beleid zijn voorbeelden ontwikkeld om gemeenten behulpzaam te laten zijn bij het aaneenrijgen van instellingen en activiteiten die min of meer onder gemeentelijk invloedssfeer passen en die allen een bijdrage kunnen leveren aan voortzetting van de extra middeleninzet voor prioritaire

groepen in het kader van de achterstandenhulp. Voor de leeftijdperiode 0-4 jaar gaat het om thuiszorg (opvoedingsondersteuning), peuterspeelzaal, speel-o-theek, bibliotheek en de arts. Voor de leeftijdperiode 4-12 jaar gaat het om de basisschool, de schoolarts, de bibliotheek, de kunstzinnige vorming, de leerplichtambtenaar, het sociaal cultureel werk (verlengde schooldag en naschoolse opvang), de politie en het jeugd-en jongerenwerk, de bibliotheek en de jeugdzorg.

Lokale functieverbreiding is ook aan de hand van praktische onderwerpen toe te lichten. Kijken we naar: de verlengde schooldag en de multifunctionaliteit van onderwijsgebouwen. In steden met een aanzienlijke aanwezigheid van cultureel-etnische groepen zijn de grenzen van de school al vroeg ervaren en zijn dus ook al vroeg pogingen gedaan de grenzen te verleggen opdat ook deze groepen binnen de grenzen van de school konden passen. Een van de manieren om dat te doen is de verlengde schooldag dat wil zeggen een uitbreiding van de school naar tijdstippen die gewoonlijk niet onder de standaardopvatting van 'school' vallen. De algemeen bijzondere scholen zullen bij deze vernieuwing een bijdrage kunnen leveren door hun ervaringen met integrale schoolconcepten te verbinden met deze innovaties.

Ik heb de indruk dat hier innovaties aan de orde zijn waar het algemeen bijzonder onderwijs op haar beurt iets van kan leren. Wat we meer tot stand moeten brengen is een dialoog tussen scholen die innovatief zijn vanuit verschillende optieken. Innovatie is mooi, maar het is nog mooier als ze kan worden overgedragen, als ook een andere school er wat mee gaat doen. Dat kan het beste via direct contact tussen scholen.

AB scholen organiseren niet de lagere sociale groepen (en niet de cultureel premoderne groepen.) Ze organiseren de midden- en bovenlagen (en in cultureel opzicht waarschijnlijk de moderne en postmoderne groepen). Is dat erg? Dat hangt er vanaf. Vanuit de verzuiling bezien wel, want dan is er sprake van onvolledige zuil, het is geen volksonderwijs. Nu de verzuiling minder pregnant is geworden verliest dat gevoel aan betekenis. Het hangt met name af van de vraag wat ze hiermee aan de samenleving en het onderwijs geven. Welke bijdrage leveren ze? In de voorhoede van de innovatie zit per definitie niet iedereen. Maar dat gaat er wel vanuit dat iets van de innovatie doorstroomt naar de rest van de scholen. Verder kan het algemeen bijzonder onderwijs de samenleving iets leren over zelforganisatie, laten zien dat in kleine kring de inzet wordt opgebracht voor een eigen school, met eigen buitenschoolse activiteiten en een sociaal leven waarvan de school een middelpunt en samenbindende kracht is. Maar ook hier geldt: niet alleen voor zich zelf. Draag ook deze ervaringen over. Adopteer een andere school en probeer ook bij die andere school iets dergelijks tot stand te brengen.

Voor een vereniging als de VBS betekent dit dat sterker kan worden aangegeven op welke manier de scholen hun sociale en innovatieve functie vervullen. Hoe is dat te versterken, welke overdrachts-, welke transfermechanismen zijn hier uit te werken en modelmatig vanuit de VBS te stimuleren?

In zekere zin grijpen de drie bijdragen die het algemeen bijzonder onderwijs kan leveren op elkaar in: innovatie, bestuurlijke kleinschaligheid en nichezoekend gedrag. Dat zijn drie bijdragen die voor het

onderwijssysteem als zodanig van belang zijn. Het zijn ook drie kenmerken waarvan men zich binnen de VBS meer bewust zou moeten zijn wat betreft hun onderlinge samenhang. Met de publicatie van 'Het andere onderwijs' is een goede stap in deze richting gezet.